

„Vera i nauka u borbi za zaštitu životne sredine“

Pravo na zdravu životnu sredinu u Republici Srbiji – pitanje klimatskih promena

Sanela Veljković, student doktorskih studija Fakulteta bezbednosti

Apstrakt: Klimatske probleme predstavljaju jednu od savremenih ekoloških pretnji. Problemi koje klimatske promene donose sa sobom utiču na međunarodnu, regionalnu, nacionalnu, kao i ljudsku bezbednost. U tom pravcu, države pokušavaju da usvoje određene instrumente i formiraju različite institucionalne mehanizme kako bi suzbile posledice klimatskih promena. Osim bezbednosnog aspekta, pitanja zdrave životne sredine i klimatskih promena mogu se sagledati i sa aspekta međunarodnog prava ljudskih prava. U Republici Srbiji, pravo na zdravu životnu sredinu zagarantovano je Ustavom. Poslednjih godina, Srbija je preuzela obaveze na međunarodnom i regionalnom planu po pitanju zdrave životne sredine, klimatskih promena, kao i smanjenja emisija ugljen-dioksida. Međutim, posledice klimatskih promena se svakom godinom sve više osećaju. Neophodno je ojačati napore i kapacitete za rešavanje problema klimatskih promena i razvijati svest o važnosti ovog pitanja. Smanjenje emisija ugljen-dioksida zahteva promenu dosadašnjih i dugogodišnjih obrazaca ponašanja stanovništva. Posledice današnjih aktivnosti neće biti ispoljene odmah, već će postati uočljive narednim generacijama koje će tek naseljavati planetu. Stoga, neophodno je pravo na zdravu životnu sredinu posmatrati sa aspekta međunarodnog prava ljudskih prava kako bi se prevashodno države podstakle na aktivno učestvovanje u rešavanju problema klimatskih promena.

Pitanje zdrave životne sredine počinje da se postavlja tokom dvadesetog veka. U tom periodu na međunarodnoj sceni počinju da se formiraju različiti ekološki pokreti koji su bili zainteresovani za pitanja životne sredine, klimatskih promena, kao i različitih vrsta zagađenja. Pretnje po zdravu životnu sredinu poseduju određene zajedničke karakteristike. Ekološke pretnje na nejednak način i nejednakom jačinom pogađaju države i ujedno predstavljaju vid postepene pretnje za koje ne postoji istorijski presedan (Ejdus, 2017, str. 187). Ekologija sve više postaje deo javnog diskursa, a na ekološke pretnje počinje da se gleda sa bezbednosnog aspekta. Pretnje po životnu sredinu predstavljaju problem globalne bezbednosti, iako se čini da nisu sve države jednako zainteresovane za rešavanje problema. Problem klimatskih promena ne pogađa sve države istim intenzitetom i ne zaustavlja se na nacionalnim granicama. Pojedine

razvijene države koje su ujedno najveći zagađivači, ne žele da učestvuju u međunarodnim inicijativama koje za cilj imaju rešavanje problema. Organizacija Ujedinjenih nacija bila je idejni tvorac brojnih instrumenata u ovoj oblasti. Međutim, oni nisu obavezujući za države koje su ih prihvatile i ne postoji sankcija u slučaju neispunjavanja preduzetih obaveza. O problemima zdrave životne sredine, kao i o problemima klimatskih promena, počinje da se razmišlja na regionalnom i nacionalnom nivou. Mnoge regionalne organizacije, posebno na evropskom tlu, zainteresovane su za pomenuta pitanja. Na nacionalnom nivou, države donose različite strategije i formiraju brojne institucionalne mehanizme za rešavanje problema. U poslednje vreme, razvija se i svest kako klimatske promene mogu imati ogroman uticaj i na bezbednost pojedinaca. Pitanje zdrave životne sredine ne mora se nužno sagledavati samo sa bezbednosnog aspekta, već i sa aspekta međunarodnog prava ljudskih prava.

U akademskoj literaturi, postoji opšteprihvaćena klasifikacija ljudskih prava na dve generacije, prvu koja obuhvata prava građanske i političke prirode i drugu koja obuhvata prava ekonomske, socijalne i kulturne prirode. S obzirom da se pravo na zdravu životnu sredinu ne može svrstati u pomenutu klasifikaciju, postoji tendencija da se ono označava kao jedno od prava solidarnosti odnosno prava treće generacije (Dimitrijević i sar., 2007, str. 334-335). Tokom 2022. godine, Organizacija Ujedinjenih nacija usvojila je rezoluciju kojom je pravo na zdravu životnu sredinu proglasila ljudskim pravom.¹ Ustavom Republike Srbije zagarantovano je pravo na zdravu životnu sredinu građanima (član 74). Ujedno, predviđeno da je svako dužan da čuva i poboljšava životnu sredinu, dok su država i autonomne pokrajine odgovorne za zaštitu životne sredine (član 74). Zakon o zaštiti životne sredine uređuje integralni sistem zaštite životne sredine kojim se obezbeđuje ostvarivanje prava čoveka na život i razvoj u zdravoj životnoj sredini i uravnotežen odnos privrednog razvoja i životne sredine u Republici Srbiji (član 1). Zaštita životne sredine predstavlja i predmet drugih zakona, kao i brojnih podzakonskih akata, koji su usmereni na probleme koji su u bliskoj vezi sa zaštitom životne sredine. Životna sredina predstavlja sve ono što nas okružuje – vazduh, vodu, zemljište. Pitanja energije i rudarstva, pitanja klimatskih promena, pitanja zaštite prirode, pitanja zagađenja, pitanja obnovljivih izvora energije predstavljaju sastavni deo prava na zdravu životnu sredinu. Ugrožavanje životne sredine predstavlja posledicu čovekovog delovanja decenijama unazad, te su ekološki problemi danas vidljiviji nego ikada ranije u istoriji.

¹ Za više pogledati tekst Rezolucije A/76/L.75, <https://documents.un.org/doc/undoc/ltid/n22/436/72/pdf/n2243672.pdf?token=X0dktJPUUGITvOWZMK&fe=tr ue>.

Klimatske promene predstavlja jednu od posledica čovekovih aktivnosti. Dugogodišnja proizvodnja i sagorevanje uglja, nafte i prirodnog gasa rezultovali su povećanjem emisija ugljen-dioksida u atmosferi. Kao posledice zagrevanja planete i klimatskih promena javljaju se ekstremni vremenski uslovi u vidu toplotnih talasa i obilnih padavina, topljenje glečera i podizanje nivoa mora, suše i šumski požari. U međunarodnoj areni postoji podela između razvijenih zemalja i zemalja u razvoju po pitanju krivice i odgovornosti za klimatske promene. Zemlje u razvoju insistiraju na činjenici da su razvijene zemlje zaslužne za ogromne emisije ugljen-dioksida upravo zbog njihovog razvoja industrija, drumskog saobraćaja i urbanizacije. Tokom devedesetih godina prošlog veka, započeti su pregovori u okviru Organizacije Ujedinjenih nacija po pitanju klimatskih promena i njihovih posledica. Rezultat je predstavljao Kjoto protokol koji je usvojen 1997. godine. Kao jedan od najvećih nedostataka protokola izdvaja se činjenica da su države bile podeljene u dve grupe. Prva grupa, razvijenih zemalja obavezala se da će smanjiti svoje emisije gasova staklene bašte u određenom vremenskom periodu, dok druga grupa, grupa zemalja u razvoju, nije imala ovakve obaveze. Tokom 2015. godine u okviru Organizacije Ujedinjenih nacija usvojen je Pariski sporazum čiji je cilj predstavljao smanjenje rizika i uticaja klimatskih promena. Svaka zemlja koja je prihvatila sadržinu Pariskog sporazuma bila je u obavezi da utvrdi, planira i izveštava o sopstvenom doprinosu koji preduzima protiv klimatskih promena, s tim da svaki njen naredni cilj mora da prevaziđe prethodni po pitanju smanjenja emisija gasova staklene bašte. Određene države nisu prihvatile ovaj sporazum, a problem se ispoljava i u činjenici da su se Sjedinjene Američke Države u jednom trenutku povukle iz Pariskog sporazuma.

Pored Okvirne konvencije Ujedinjenih nacija o promeni klime i Kjoto protokola, Srbija je potpisnica Deklaracije o Zelenoj agendi za Zapadni Balkan kojom je priznala Evropski zeleni dogovor kao novu strategiju rasta u cilju moderne, klimatski neutralne i konkurentne ekonomije. Zelena agenda predstavlja dokument koji državama Zapadnog Balkana daje listu prioriteta i smernica u oblastima dekarbonizacije, cirkularne ekonomije, zaštite i obnove biodiverziteta, borbe protiv zagađenja vazduha, vode i zemljišta, održive poljoprivrede, prehrambene proizvodnje i ruralnih oblasti. S obzirom na proces pristupanja Evropskoj uniji, Srbija ima obaveze i na osnovu Klastera 4 – Zelena agenda i održiva povezanost pri čemu je neophodno usklađivanje domaćeg sa evropskim zakonodavstvom u ovoj oblasti. Tokom 2021. godine, Republika Srbija je usvojila Zakon o klimatskim promenama kojim se uređuje sistem za ograničenje emisija gasova sa efektom staklene bašte i za prilagođavanje na izmenjene klimatske uslove, donošenje strategije niskougljeničnog razvoja i programa prilagođavanja na

izmenjene klimatske uslove, izdavanje dozvola za emisije gasova sa efektom staklene bašte operateru postrojenja, kao i druga važna pitanja od značaja za ograničenje emisija gasova sa efektom staklene bašte i prilagođavanje na izmenjene klimatske uslove (član 1). I pored donošenja zakona u Republici Srbiji, kao i obaveza koje su preuzete na međunarodnom i regionalnom pravu, promene klime su se već desile i one su prikazane na slici 1.1.

Slika 1.1. Kako je izgledala klima u Srbiji nekad, a kako sad? (Vuković Vimić, 2023).

Posledice klimatskih promene su sve više vidljive u Republici Srbiji. One se uglavnom ispoljavaju kroz poplave, suše i požare. Prosečne emisije ugljen-dioksida u Srbiji su veće u poređenju sa standardima u svetu, pri čemu najveći procenat dolazi od sektora energetike, poljoprivrede i saobraćaja (Centar za ekologiju i održivi razvoj, 2014, str. 3). Najvidljivija posledica klimatskih promena bile su poplave sa kojima je Srbija bila suočena tokom 2014. godine. Štete koje su poplave ostavile za sobom, nisu bile samo materijalne već i nematerijalne prirode. Čini se da je porasla svest kakve sve posledice mogu prouzrokovati klimatske promene ne samo po nacionalnu već i po ljudsku bezbednost. Nakon tih događaja, formiran je Nacionalni savet za klimatske promene u čijoj je nadležnosti bilo praćenje ostvarivanja međunarodnih obaveza u oblasti klime i klimatskih promena. Poslednjih godina, poljoprivredni sektor postaje sve glasnjiji povodom nevolja i muka koje trpe zbog suša u letnjim periodima. Neretko se dešava da u šumskim predelima izbiju požari koji ostavljaju ogromne štete za sobom. Sve to predstavlja posledicu klimatskih promena i čovekove aktivnosti poslednjih nekoliko decenija unazad. Postoje prognoze da će narednih godina u Srbiji najviše biti pogođeni vodni resursi, šumarstvo i poljoprivreda od posledica klimatskih promena (Centar za ekologiju i održivi razvoj, 2014).

Ono što je doprinelo jačanju svesti građana po pitanju problema zdrave životne sredine i klimatskih promena jeste zalaganje brojnih ekoloških organizacija u Srbiji koje su poslednjih godina skretale pažnju na ekološke probleme. Na nacionalnom nivou, neophodno je kretati se u pravcu preduzetih međunarodnih i regionalnih obaveza. Potrebno je izmeniti dosadašnje obrasce ponašanja u pravcu radikalnog smanjenja emisije gasova staklene bašte s obzirom da se u regionu Srbija percipira kao posebno izložena posledicama klimatskim promenama. Ujedno, neophodno je da svaki pojedinac postane svestan da njegove aktivnosti ne moraju odmah da ispolje negativan rezultat. Taj rezultat može biti vidljiv kasnijim generacijama koje će naseljavati istu planetu. Rešavanje problema klimatskih predstavlja sastavni deo prava na zdravu životnu sredinu, ljudskog prava svakog pojedinca. Bilo da o pravu na zdravu životnu sredinu razmišljate kao pravu treće generacije ljudskih prava ili ga ne smatrate ljudskim pravom uopšte, prošle godine po prvi put u istoriji ovakvi slučajevi su se našli pred Evropskim sudom za ljudska prava.

Literatura

Centar za ekologiju i održivi razvoj. (2014). *Srbija i klimatske promene*, preuzeto: 17. februar, 2024., sa: https://www.cekor.org/documents/pages/583_1.pdf.

Dimitrijević, V., Popović, D., Papić, T., i Petrović, V. (2007). *Međunarodno pravo ljudskih prava*. Beograd: Dosije i Beogradski centar za ljudska prava.

Ejdus, F. (2017). *Međunarodna bezbednost: teorije, sektori i nivoi*. Beograd: Fakultet političkih nauka.

Ustav Republike Srbije, *Službeni glasnik RS*, br. 98/2006 и 115/2021.

Vuković Vimić, A. (2023). *Srbija 2023, zemlja promenjene klime*. preuzeto: 17. februar, 2024., sa: <https://klima101.rs/srbija-klimatske-promene/>.

Zakon o klimatskim promenama, *Službeni glasnik RS*, br. 26/2021.

Zakon o zaštiti životne sredine, *Službeni glasnik RS*, br. 135/2004, 36/2009, 36/2009 - dr. zakon, 72/2009 - dr. zakon, 43/2011 - odluka US, 14/2016, 76/2018, 95/2018 - dr. zakon i 95/2018 - dr. zakon.